

BOKA LÁSZLÓ

Az eget ostromló lángszellemektől a hitvány sajtkukacig és az irodalmi nippig

A Holnap fogadtatásának összetettségéről – hét tételben*

A Holnap néven 1908-ban és 1909-ben megjelent versantológiákat a hazai irodalmi modernitás komplex történéseiben alapvető áttörésként, a modern poézis jelentős mérföldköveiként ismeri az irodalomtörténet. A csoportos költői bemutatkozáson túl, a Nagyváradon megalakult „hetesfogat”¹ rendhagyó intézményesülési fázisai és (1908–1911 közötti) működési éveik (a költők mögött létrejövő Holnap Irodalmi Társaság s az ennél is szélesebb hatókörű és vonzerejű támogatói mozgalom révén) túl a poétikai értékeken és hatáson mind a modernség ösztönművészeti aspektusai felől, mind a társadalmi modernizáció vetületeiben kiemelt jelentőségűnek mondhatók. Fellépésük eltérő irodalomkoncepciók, valamint különböző hagyomány- és nemzetieszmék végső összecsapását eredményezte,² egy merőben új poétikai kódváltás igénybejelentésével azonban ösztönzést adott, követendő példát mutatott a „magyar vidék” meglehetősen kilátástalan irodalmi életében, s általában is egy erőteljesen centralizált hazai irodalmi mezőben, ugyanakkor a *Nyugattal* párhuzamosan egy lassú térfoglalást előlegezett, mindazonáltal igen korán az egy táboron belüli rivalizációt is felszínre hozta. A Társaság működéséhez kötött rövid, ám annál zsúfoltabb, kritikai visszhangját tekintve harsány, országos polémiákat eredményező időszakról, az őket ért (főként konzervatív oldalról érkező) vádak tömkelegétől és a többnyire mondvacsinált

botrányoktól, lejárató kampányoktól, illetve a belső meghasonlásoktól sem mentes eseményekről, vagyis működésük valós súlyáról és kihatásairól, piaci térfoglalásokkal és kanonikus érdeksérelmekkel is jellemezhető időszakról mindennek ellenére monografikus igényű feldolgozás mindmáig nem született.³ Talán ennek is tudható, hogy *A Holnap* jelentőségéről és a korban betöltött tényleges szerepéről szakszerűen csak igen kevesek írtak, helyette hol legendásító túlzások, hol szándékosan eljelentéktelenítő szólások bukkantak fel időről időre. Míg előbbieket leginkább visszaemlékező messzeségben, legendásító tendenciákkal, részben mindmáig feltáratlan hagyatékok, kordokumentumok okán is, azaz alapvető ismerethiányból fakadtak, utóbbiak nyilvánvaló érdeklentékek elfedésére, alá- és fölérendeltségek megszilárdítására szolgáltak vagy hatalmi, ideológiai érdekek mentén fogalmazódtak meg, nem egy ízben egy leegyszerűsítő recepció kétszólamú formáira redukáltan írva csak le a modernség „első hullámához” köthető összetett eseménysorozatokat, legfőképp az 1948 utáni marxista irodalomtörténet-írás teleologikus koncepciói szerint.⁴

Ma már aligha kérdéses, hogy a 20. század első évtizedeinek irodalmi mezője s abban a modernitás fokozatos térnyerése egy *komplex rendszertörténet* jegyében szemlélhető csak hitelesen. Az utóbbi bő száz esztendőben számos megállapítás kanonizálódott felületesen a magyar irodalmi modernizmusról szóló diszkurzusokban, s ezek többsége melőzni kívánt alapvető tényeket is. Többek között azt, hogy maga a *modernség* (az irodalmi/művészeti, de akár piaci és társadalmi vetületeiben is) európai viszonylatban igencsak megkésve érkezett Magyarországra, ennél fogva is hatványozottan összetett szellemi áramlatok sodrásában, azok részeként értelmezhető csak, vagyis egy többes arcúval rendelkező művészetszociológiai jelenségként leginkább, melynek egyes formái és fokozatai egymásra utalva formálódtak és időben is folyamatos alakulásban maradtak. Az új század első évtizedében fellépő „új” irodalom céljai, főként a poézis nyelvi-szemantikai kódváltásra irányuló igénybejelentései, illetve az egyéni alkotói szabadságot mindennek fölé helyező institutionális törekvései valójában ennek az említett rendszertörténetnek az elemeiként szemlélendők csupán. E nagyon is komplex, bonyolult há-

lőzatról szóló narratívákban, korszakhoz kötött vizsgálatokban a *Nyugat* túlzott hegemoniája sokáig minden más törekvést igaztalanul szorított ki még az egykori események epizód szerepeiből is.⁵

A magyar poétikai modernitás versnyelvi kibontakozásával párhuzamosan az intézményesülés és az egyéni, illetve csoportos karrierépítések kardinális kérdésköreit azonban csak számos egykori társ-törekvésnek (a *Nyugat* szellemi körével és céljaival rokonszenvező, vagy bizonyos mértékig azokkal vitázó, netán rivalizáló mozgalmak) történetével és a mögöttük álló piaci szereplőkkel, azaz az országos sajtóhálózat és könyvkiadás szereplőivel, illetve a jó értelemben vett epizodistákkal együtt beszélhetjük csak hitelesen el. Hely hiánya miatt természetesen nem térhetek ki e problémakör átfogó bemutatására,⁶ csupán *A Holnap* (több tekintetben is a teljes rendszert megvilágító) tipikus, netán atipikus recepciójából néhány releváns problémacskorra szűkítem a mondandóm, főként az említett két évet, azaz 1908-at és 1909-et tekintve. Az általam különösen jelentősnek mondott két esztendőnek a hatványozott cezúrajellegéről, minőségéről már több helyütt kifejtettem véleményem,⁷ ezért most csupán azt hangsúlyoznám, hogy ebben az összetett, sokrétű irodalmi együttműködéssel bíró rendszerben érvényes nyelvi, poétikai kódváltást és stabilabb intézményes hátteret az ekkori események eredményeztek. Mindez nem volt függetleníthető természetesen Ady Endre szerepétől, végső költészeti beérkezésétől (az 1903 után fokozatosan kiteljesedő szimbolizmusától, és főképp az 1906-os, 1907-es kötetei visszhangjától, hirdetett eszméitől, az őt ért támadásoktól), és persze a vitáktól kísért publicisztikai tevékenységétől sem, amelyben az irodalmi életen túl nem egy ízben a társadalmi-kulturális modernizációnak a szükségességét is tematizálta. A csoportos fellépések és intézményesülési kísérletek tehát e koordinátarendszerben nyerne igazi jelentőséget. Tudatosítanunk érdemes ugyanakkor azt is, hogy ezen említett évek során még jóval nagyobb – s nem feltétlenül kívánt – rivaldafény jutott *A Holnap* néven ismertté vált csoportosulásnak. A századelő modernizálódó irodalmi-művészeti gyakorlatát ért kemény támadások (többször irányból) ekkor még elsődlegesen őrajtuk csattantak. Az antológiák megjelenése (1908 őszén, illetve 1909 tavaszán), illetve a tervezett folyóiratuk lehetősége (eredetileg havi megjelenésű, modern irodalmi revüt terveztek

kiadni Nagyváradon is) sokáig erőteljesebben tematizálta a magyar kulturális szférát és a közéletet, mint a mából visszatekintve egyértelmű hegemóniával rendelkező fővárosi társa. Hatása messze nem volt sem lokális, sem átmeneti. A hét költő mögött megalakult Társaság⁸ nem egyszerűen egy új folyóirat létrehozásában volt érdekelt, hanem a létezőkhöz képest valami egészen más, független és szabad, ösztönművészeti fórum létrehozását álmodta meg. Az alábbiakban mindezt az őket ért vádak, kritikák, elutasítások és csapdahelyzetek, érdeklődések perspektívájából kívánom röviden érzékeltetni, hét tételben,⁹ illetve egy-egy ehhez kapcsolódó problémakör mentén. Az első antológia országos sajtóvisszhangjából az élesebb kritikák (vagy éppen az ellenük intézett politikai kirohanások) a *centrum és periféria*, illetve *abszolút autoritás és többes minoritás* (azaz fórumokat, javakat és pozíciókat birtokló, döntéshelyzetben lévő vagy csak autoriter tekintélyű többség versus ezek teljes hiányával küzdő kisebbség) viszonyrendszerében is leírhatók lennének. Ugyanakkor további rétegzettségekre, irodalomszociológiai összetevőkre is figyelmeztetnünk szükséges: konkrét piaci résekre, átalakuló hazai sajtóhálózatra és könyvkiadásra, s ebben a szépirodalom helyzetére, kialakuló új olvasótábor(ok) ra és kánoni érdekviszony(ok)ra, amelyek így együttesen a korabeli primer recepcióra épülő irodalmi siker és karrierépítés bonyolult kérdéskörével összefüggenek.

Adyzmus

A vádak alapja és az elutasítás mértékegysége természetesen és mindenekeelőtt a váradai mozgalom (és a készülő antológia) élére 1908 tavaszán álló Ady Endre provokatívnak minősített költészete és publicisztikája volt. Az „adyzmus” 1904-től datálható vádja (benne kiemelten az érthetetlen, beteges, öntelt, hazafiatlan jelzőkkel) a közbeszéd szintjén 1908-ra csoportossá bővült, kiterjesztődött egy teljes generációra – olykor a költő ifjabb társai legnagyobb ellenkezésére.¹⁰ Az Ady mellé sorolt poéták a nyelvi kódváltás látványos igénybejelentésén túl 1908 ősztől nemzedékszerűen is kitagadottakká váltak, idegen minták követőiként, „francia növendékek”-ként lettek megbélyegezve.¹¹

Mindennek alapját egyrészt az képezte, hogy „Ady fellépése a magyarországi polgárosodás, illetve a klasszikus modernség sűrűsödésének pontján nemcsak irodalmi, de lét- s egyúttal történelemszemléleti fordulatot” (N. PÁL 2008: 7) is hozott. Nem maradt visszhangtalan ugyan a *Nyugat* indulása sem, a nagyváradi csoportos fellépés azonban felszított és élcsített minden korábbi kritikát. Míg korábban elszórtan volt mondható – N. Pál József kifejezésével „csak takaréklángon égett” – a modernnek elleni agitáció, 1908 szeptemberétől az elutasítás mértéke minden korábbinál erőteljesebbnek bizonyult, és egységesebbnek is mutatkozott. Mindezen recepció szándékosan összemosta, homogenizálta az Ady mellett fellépők líráját, valós poétikai értékeik kritikai felmérése helyett csupán morális vagy ideológiai aggályokkal állva elő. „»Holnaposoknak«, »dekadenseknek«, »nyugatiaknak«, vagy »moderneknek« neveznék magokat: lényegében egyre megy...” (BÁRSONY 1909: 1) – írta e viták csúcspontján a *Magyar Hírlap*beli cikkében Ignotusnak válaszképp Bársony István 1909 januárjában, amikor a Petőfi Társaságban is felszólaltak *A Holnap* ellen, mint ahogyan Apponyi Albert kultuszminiszter is szükségét érezte megszólalni a „modern elvadulások” veszedelmeitől óvva. Szabolcska Mihály ugyanekkor, névlegesen „egynémely modern poétának” címezve, valójában a nagyváradi új költőcsoportnak üzenté gúnyolódva, versparódiában, Tompa Mihály ismert verssorát parafrázálva: „Fiaim csak énekeljetek!” A Petőfi Társaság 1909. január 6-i ülésén Kenedi Géza fölolvasta az antológiáról készült „elmélkedés”-ét (*Fagyöngyök* címmel), s ebben egyenesen „dekadens, szimbolikus és beteges irodalmi irány”-ról beszélt, majd őt követte Lampérth Géza kifejezetten *A Holnap* költői ellen írt csipkelődő versével (*Magyar virágharc*). Herczeg Ferenc e nagygyűlésen is megismételte, hogy „amit iskolának vagy iránynak szokás nevezni”, az nem egyéb, mint tehetségtelen utánczó csoportosulása.¹² Az első antológiát szerkesztő Antal Sándor visszaemlékezése értelmében: „A Holnapnak az volt a baja, hogy túlságosan sikerült. Szembe találtuk magunkat – nemcsak Pesttel, hanem – az öreg Lévay Józseftől Oláh Gáborig mindenkivel. [...] Fél esztendőn keresztül a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székéből is, a napi sajtóban is, a vicclapokban is, az iskolai önképzőkörökben is, állandóan csak velünk foglalkoztak” (ANTAL

[1937] 2004: 110). A versválogatásnak közel a felét Ady-versek tették ki, így a kritikák (és a csekélyebb számú dicséretetek) jelentős része is ebben talált magának kiindulópontot. „Kicsik és nagyok, tudók és tudatlanok levezettek, cikkeztek, nyilatkoztak, kroit és verseket írtak *A Holnap*, illetve az Ady Endre nevezetű veszedelem ellen.”¹³

1908 őszét és telét így már az a kiterjedt, nagyszabású polémia jellemezte, melyet a Budapesti Újságírók Egyesületének éves *Almanachja* dokumentált, s amelynek bevezetőjében a szerkesztő kénytelen volt megállapítani, hogy „az irodalomban a modernség körül dul az öldöklés” (ZUBOLY [Bányai Elemér] 1909: 2).¹⁴ Az *Almanach* alfabetikus sorrendben közölte szerzőit, így Ady *Magyar lelkek forradalma* című erőteljes írása nyithatta szimbolikusan is azt a tematikus blokkot, mely teret adott az ellentétes véleményeknek, s amelyben Ady a tőle szokásos daccal, már egy megtörtént áttörésről, bevégzett tényről, visszavonhatatlan diadalról beszélt. A csoportos fellépés következtében megváltozott modulációkra utalva sokatmondóan jegyezte meg ugyanitt (az Ady mellett rangidősnek számító, *A Holnap* megjelenésekor már kétkötetes) Dutka Ákos, hogy „hatodik hónapja nő a szenvedélyes pártoskodás” a verseskönyv körül, mit „hét fiatal magyar poéta” tervezett és akart, akiket „érkezésük idején egyenkint örömmel fogadott a magyar irodalom. De mikor egy gárdába tömörülve az új idők érkezését dokumentálták, fegyverbe szállott ellenük a tekintélyek egész csapatja. Ma tehát komoly és őszinte esztétikai értékelésről szó sem lehet” (DUTKA 1909: 119).

Társadalmi és politikai vitahelyzet

Hiába írta Antal Sándor Adyról közölt portréjában, hogy Adynak nincsen köze semmiféle osztályharchoz már csak habitusánál fogva sem, mondatai közül leginkább csak a legelsőt akarták meghallani. Azt, amely szerint „[p]olgári szempontból szentségtörő és erkölcstelen beszéde miatt a vörös forradalom emberét látják benne. A rendbontót, a jövő urát.”¹⁵ *A Holnap* egyik legfőbb ellenlábasa talán ezért is maga Rákosi Jenő, a kor egyik „irodalmi hatalmassága”¹⁶ lett, aki 1908 decemberében, több kolumnás elítélő cikkében egyenesen „erkölcsi, szellemi és művészi kór-

ság”-ról beszélt *A Holnap* kapcsán. Még az antológiában közölt miniatűr arcképek¹⁷ láttán is arra a meghökkentő megállapításra jutott, hogy ezek a fiatalok „fáradt, sápadt, kimerült, dekadens” tekinteteikkel nem a mában élnek, hóbortosak, „mintha [mind] nyitott szemmel aludnék, vagy az álom birkóznék vele”. Ugyanitt azt is taglalta, hogy csapzott, bozontos hajuk s a „beretvált arcaik”, akárcsak verseik, nyíltan a nemzeti hagyományok gyalázását jelentik. Érvei aligha irodalomesztétikaiak voltak, akárcsak az *Alkotmányban* s más konzervatív lapokban cikkeket íróké, akik szinte kivétel nélkül morális fenntartásokat hangoztattak.

Az irodalmi tekintélyek sommás véleményét szinte azonnal átvette ráadásul a korban számos vidéki orgánum is, anélkül, hogy a bírált kötetet magát kézbe vette volna bárki is. Legfőképp azok a kormánypárti lapszerkesztőségek, amelyek társadalmi felforgató erőt vagy az erkölcsi züllesztés veszélyét politikai nyereségszerzés céljából is hangoztatni kívánták. Egyes irodalmi tekintélyek verdiktjeit ugyanis készpénznek vette saját olvasótáboruk, mindez elsődleges ízlésorientációt is jelentett a korban. Rákosi Jenőnek, a *Budapesti Hírlap* főszerkesztőjének említett argumentumait például alig pár nappal később a *Bácskai Napló* 1908. december 25-i hasábjain Mamusich József vette át, s toldotta meg azokat továbbiakkal, anélkül, hogy bármit is tudott volna a Nagyváradon megalakult új irodalmi csoportosulásról, annak tagjaikról és magukról a versekről természetesen. Hely szűke miatt csak röviden, részleteit idézem az egyébként karácsonyra időzített, nem éppen békés cikknek: „mindannyian úgy gondolkozunk ezekről a kiaszott ábrázatú, meghibbant agyú fennhéjázókról, akik undorodnak attól, ami nekünk szép és jó, akik lábbal rugdossák azt, ami előttünk szent és becses. Isten, hit, vallás, erkölcs, magasabb eszmények, ideálok, történeti hagyomány, nagyjaink tisztelete, ismeretlen az ő gondolatvilágukban. Arany, Petőfi és más koszorúsaink – a többit még említésre sem méltatják – ő előttük csak versfaragók, gyenge dalosai egy tudatlan népnek. Hisz ezeket egyaránt megérti ifjú és öreg, úr és paraszt. Ez nem modernít. A nagyok legnagyobbjai, a modern költők, akik villogó, rémes, félemlítő izgató mondatok odavetésével és ismételtetésével keltenek valamely borzongást, sejtést, kényelmetlenséget az ember lelkében. Ezek csak gyötrődni, kínlódni, üvöltölni és

megvadulni tudnak [...]. A mocsár, a fertő az elemük. Letagadják, hogy van lelkük, eltitkolják, hogy van szívük, mert csak így modernek. Csak így képesek meg nem értetni magukat, s meg nem érteni önmagukat. Mert különben látnák, hogy ők nem eget ostromló sárkányok, hanem hitvány kukac, mely sokat ugrált a sajtóban, míg melléesett s ott vergődik, de nem tudja miért” (MAMUSIC 1908: 2). Hasonló hangnemű és színvonalú, megbélyegző cikkek tucatjaival volt tele a vidéki magyar sajtó. Az antológiák versei ráadásul akkor kaptak nagyobb rivaldafényt, amikor az uralkodó irodalomszemlélet még egyáltalán nem tartotta elégségesnek pusztán a magyar nyelven íródott új alkotások tényét ahhoz, hogy azokat a nemzeti költészet integráns részeként el is ismerje.¹⁸

Mindezekkel együtt is tény, hogy *A Holnap* körül nagyobb lett a hírverés, mint azt talán egy vidéki antológiától remélni lehetett, akkor is, ha ez főként negatív, lejárató kampányt fedett. *A Holnapot* hol azzal vádolták, hogy költőik a magyar tradíciókat árulják el s csúfolták ki (miközben a csoport első névadásai is *Hétmagyarok* és *Göncölszekér* voltak), hol azzal, hogy a magyar irodalmi nagyok helyett például Oscar Wilde-nak kívántak Nagyváradon emléktáblát avatni (miközben ezzel ellentétben az első fellépésüket is a hivatalos kurzus által alig becsült Vajda János emlékének ajánlották). A képtelen vádak közt megjelent, hogy verseik révén maguk a költők is a szerkesztő Antal Sándor meglehetősen baloldali, radikális elveit vallanák (miközben a költők maguk nem is nyerhettek betekintést a róluk bevezető portrékat író Antal soraiba, s ebből utóbb kisebb helyi botrányok is keletkeztek). Később is olyan abszurd híreket terjesztettek róluk, miszerint csakis önmagukat reklámozzák, Budapesten akár afféle zugkocsmát is nyitni akarnak szintén *A Holnap* néven (vö. ILIA 2008: 6) – ezeket Juhászék nem győzték nyilatkozatok sorában cáfolni. A költők közül többeket ez e harsány vádzuhatag, politikai napilapok, illetve fővárosi élclapok hasábjain történő meghurcolás mélyen érintett.¹⁹ A morális, fölünyeskedő, kioktató recepció mellett ugyanis számos élcelődő-gúnyolódó, kegyetlen paródia is született a holnaposokról vagy egyes verseikről az *Üstökösben* s más fővárosi élclapban. 1909-ben Lovász Károlynak még egy kisebb paródiakötetet is megérte kiadni Budapesten *Holnapután kiskedden* címmel. (*A Holnap* berobbanására, hatására

nézőpont is sokatmondó adat, hogy Lovász *Ugat* címen a *Nyugat* szerzőit parodizáló kötetet is kiadott, csakhogy ezt évekkel később, 1912-ben csupán! Ekkorra a holnaposok mozgalma elhalkult.)

A morális és társadalmi aggályokon túl irodalom és politika viszonyának, összefüggéseinek a kérdése tételesen is felvetődött ezen esztendőben, mindenekelőtt a modern líra és a polgári radikalizmus, valamint a szociáldemokrácia kapcsolódási pontjai mentén. A *Holnap* végső címadása, jövőre való utalása, nyitottsága és a régivel szemben valami „társadalmilag is új” választása mint lehetőség ideológiai alaphelyzetet teremtett, mely óhatatlanul rokonította az új irodalmat a korabeli progresszív politikai mozgalmakkal. Míg Kenedi Géza a Petőfi Társaság említett nagygyűlésén elhangzott előadásában²⁰ elrettentő szándékkal a szocializmus költészetének nevezte *A Holnap* líráját (minthogy abból a fennálló társadalmi rend, a régi, biztos erkölcsök és a hagyományosan magyar verstani, ritmikai képletek tagadását olvasta ki), addig *A Holnap*ról hosszabb kritikát közölt a *Népszava* is. Bresztovszky Ernő, aki egy évvel korábban, Ady 1907-es kötetét, a *Vér és aranyt* is már „a marxisták argumentuma”-ként értékelte (ADY 1995: 141), azt hangsúlyozta, hogy *A Holnap* és az új irodalom a még hiányzó szociális politikát helyettesítheti, azt előlegezheti meg, s a politikai elit ideológiáját jelképező hazafias költészettel szemben biztos, új távlatokat nyithat (vö. BRESZTOVSZKY 1908: 5). A szerző némiképp hasonló véleményt fogalmazott meg év végén az *Almanach*-ban is (Bresztóczy néven), a „vajúdas magyar társadalmáról” beszélve (vö. BRESZTOVSZKY 1909a: 115). 1909 nyarán, a második antológiáról, vagyis *A Holnap új verseiről* írott kritikájában pedig egyenesen azt írta, hogy ez a líra „szociálisabb, sőt szocialistább színezetű, mint elődei voltak”. Bresztovszky ugyanakkor többeket, például Babitsot és Juhász Gyulát, éppen „túlzó” bölcséleti hajlamuk miatt marasztalt el, amiért verseikben „nem az élet, hanem a könyv ad nekik impressziót, szépséget” (BRESZTOVSZKY 1909b: 5). Ez a más irányból táplálkozó, de szintén feladatelvű költészetszemléleti elvárás óhatatlanul övezte *A Holnap* recepcióját. Míg a *Nyugat* (az általa képviselt esztétizmussal) távolságot igyekezett tartani a hazai szociáldemokrácia túlságosan heves, radikálisabb kultúrpolitikai koncepcióitól éppúgy, mint a népnemzeti kánon konzervatív irodalom-

eszményétől, sokan az első nagyváradi antológia bevezetőjéből valóban társadalmi forrongásra buzdítást véltek kiolvasni. Maga Hatvany is így, ujjongva írt 1908 szeptemberében az antológiát olvasva, mondván: „ne féljünk a szótól, itt a forradalom!” (HATVANY 1908: 3). Az irodalmi megújulásáé mindenekelőtt, de mellette akár olyan szociális forradalomé is körvonalazódhatott sokak lelki szemei előtt, amilyent Antal Sándor bevezető sorai sejtettek. Külön érdekesség, hogy a modernek verseit övező „érthetlenség-vádakban” viszont nem egy ízben megegyezni látszott az ókonzervatív kritika és a korban még csekély számú marxista publicista, így az Antal visszaemlékezésében is felemlgetett, Adyt nem igazán szívlelő proletár-költő: Csizmadia Sándor.

Idősek vs. fiatalok, nemzetiek vs. nemzetietlenek?

A *Holnap* révén kiéleződött a hagyományosnak mondható apák–fiúk harc, vagyis a generációs, idős–fiatal nézetkülönbségekre apelláló, eltérő irodalom- és művészetszemléleti tézissor. Ekkortól nem pusztán esztétikai és/vagy világnézeti viták, hanem megváltozott mediális viszonyokból adódó különbségek, illetve nemzedéki konfliktus is meghúzódott. Schöpflin már idézett cikkében szögezte le: „Most már az írók két társadalmi csoportba oszlanak, amely egymástól külön, egymással hadilábon állva, sőt legújában egymással már nem is sokat törődve él és dolgozik. A régebbi generációhoz tartozó hivatalnok-írók a fiatalabbakból többnyire azokat válogatják ki maguk mellé, akiknek hozzájuk hasonlóan csak délutáni mellékfoglalkozás az írás s ezektől körülvéve haraggal néznek a másik csoportra, a sajtóból élő írókra. [...] Ma az a helyzet, hogy soha annyi tehetséges ember nem dolgozott az irodalomban és soha akkora nyomor nem volt az irodalomban. Olyan emberek, akik csak egy kicsit jobb viszonyok között nagy dolgokat tudnának csinálni, kénytelenek a pusztá kenyerért elfecsérelni képességeiket s olyan emberek, akikre úgy nézünk, mint a jövő irodalmának megteremtőire, alig találnak helyet, ahol munkáikat nyilvánosságra hozzák. Nincs a világnak árvább teremtése, mint a fiatal író.” (SCHÖPFLIN 1908: 314). Emőd Tamás (a nagyváradiak legfiatalabb tagja) ugyanekkor az alábbi sorokkal dedikálta az első

antológiát Nagy Mihálynak (a Holnap Társaság szintén fiatal, későbbi elnökének): „Nagy Mihály barátomnak, a Hétmagyarok törzsfőnökének szól ez a könyv, mert együtt vívta és vívja meg a nagy csatát velünk, a hetek oldalán, az »agg rozmárok« ellen. És ezért jogom van ide-iktatni az ő nevét benső szeretettel, holtomiglan tartó pajtással. A hetek nevében, Emőd Tamás” (DÓCZY–FÖLDESSY 1924: 18).²¹

A fiatalok jelentkezése *A Holnap*ban valóban generációs szemléletkülönbséget is fedett. Amikor az antológia megjelent, annak szerzői a húszas éveikben²² járó ifjak voltak, egyedül Ady lépett már közel a krisztusi korhoz. Meglehet a hazai irodalmi élet egyrészt gazdasági-mediális viszonyokból adódó, másrészt világnézeti alapú kettészakadásának a veszélye sokak szemében ezen hónapoktól mutatkozott minden korábbinál reálisabbnak,²³ legtöbbször e vitákban az új nemzedék szerzői teremtését mint minden fennálló értéket, társadalmi rendet tagadó, a nemzeti jelleget is kikezdő, általánosan csak anarchiát gerjesztő, „fiatalos” – és ebből fakadóan mulandónak remélt jelenséget kívántak leírni. Az ekkor kibomló ideológiai és erkölcsi pennaháborúkon túl, amelyek az említett napilapokra és élclapokra voltak jellemzőek, a szűkebben vett irodalmi vitákban is feltűntek a „horror juvenutis” hangjai, illetve az „öreg májaj epéje” válaszcsoportok. Az 1908 végén sajtó alá került *Almanach*ban Schöpflin sem véletlenül *Öregek és fiatalok* címmel közölt újabb hosszú írást. Ennek értelmében a nézetkülönbség javarészt természetes, mindig is létezett, az pedig, hogy most hangsúlyosabb, javarészt a felgyorsult társadalmi átalakulásból fakad: „A régi élet nyugodtabb, egyszínűbb volt, évszázadok óta kétségbe nem vont erkölcsi, társadalmi, hitbeli fogalmakon alapult. Ma a filozófiai és szociológiai kritika kése alá fog mindent, aminek örökérvényűségében apáink gondolkodás nélkül hittek [...] a régi tömlők ma új borral telnek meg. S a lelkek megtelnek nyugtalan, ideges feszültséggel, a biztos, megállapodott normák hiánya megzavarja őket, bonyolultabbakká, nehezebben kifejezhetőkké teszi érzéseiket. [...] Innen a nagy ellentét fiatalok és öregebbek között”. Schöpflin azzal zárta írását, hogy a korabeli megnövekedett verstermésben²⁴ minden híresztelés ellenére sok a gyöngyszem: „lépten-nyomon tűnnek fel az új, friss, sokat ígérő tehetségek [...]. Mindegyik hoz magával hazulról vala-

mit, aminek becse, formája, fénye van, mindegyik szerez az olvasónak egy-egy örömet. Ma jobb vers-olvasónak lenni, mint tizenöt-húsz év előtt, a mi ifjúságunkban volt” (SCHÖPFLIN 1909: 178).

A nagyváradi antológia első címtervei (*Hétmagyarok, Göncölszekér*) ugyan mind a nemzeti tematikára és a lehetséges költészeti újítás, paradigmaváltás mellett is az érdemleges magyar hagyományok és vonások, a nemzeti karakterisztikumok megóvására utaltak, a „fiatal” irodalmat ért legfőbb vádpont azonban így is a nemzeti karakter hiánya lett!²⁵ Az tudniillik „nincs” neki, írta sommásan (és meglehetősen tájékozatlanul) többekhez hasonlóan Eötvös Károly is a teljes, új generációról s egy még szerinte is alakulóban lévő literatúráról (EÖTVÖS 1909: 212). Hozzá hasonlóan Szabolcska Mihály is szükségét érezte *A Holnap* megjelenése kapcsán hangsúlyozni, hogy „[a]z a költészet, mely arabusul van a magyar ember fülének és lelkének egyaránt, mely nem a nemzet lelkében gyökeredzik, sőt amely kifejezetten holmi nyugati poétai hóbortokon akar itt »új világot« teremteni: nincs tisztában sajátmagával és nem lehet egyéb ideig-óráig tartó irodalmi eltévelyedésnél” (SZABOLCSKA 1909: 180). Az új nemzedék tagjai tehát vagy nemzetietlenek, vagy nihilisták, vagy csak felelőtlenek, akik rossz példát mutathatnak: tőlük az új olvasókat féltette Kenedi Géza is, mivel *A Holnap*-osok hívei, és általában a „kozmpolita irányok”, „megrontják a magyar gondolkozást és bomlasztják a nemzet erkölcsi erejét” (KENEDI 1909b: 316). Más értekező (ironikus címadással) a teljesen fölösleges purpárlét elemezte: „a fiatalok nem is mozgolódnak valami különösebben. Ugyan mit is csinálnak? Társaságot akartak alapítani? De nem alapítottak. Ujságra gondolnak? De máig sincs ujságjuk s az egyetlen folyóiratuk kéthetenként egyszer tud megjelenni,²⁶ akár egy ólomlábu akadémiai folyóirat. A fiatalok egész mozgolódása annyi, hogy dolgoznak, verseket, novellákat irnak s – legtöbbször saját költségükön – könyveket adnak ki. Pedig volna okuk mozgolódnia. [...] Ellenben az öregek! Irodalmi társaságok megnyitóiban, maradi ujságokban, sőt szuggerált kultuszminiszteri nyilatkozatokban is folyton pocskondiázzák a fiatalokat” (KABOS 1909: 146–147). Zoltán Vilmos pártoló soraiban ezért írhatta még az előző év őszén, hogy: „A gyűlöletes magyar sovinizmus idiótáknak tekinti ezeket a fiatalokat [a holnaposokat]

s a spártai anyák nemzeties önérzetével akarja a mélybe hajigálni őket, mint a kutyakölyköket”, de „Nagyvárad megnyitotta kapuit garabonciás fainak” (ZOLTÁN 1908: 2).

1908-tól tehát egyre sűrűbb publicisztikai párbajozás dúlt újítk és maradiak, fiatalok és idősek különben egyáltalán nem homogén táborai között, nem egyszer intézményi érdekek, sérelmek, sőt talentumok és vérmérséklet szerint is. Rákosi Jenő 1908 karácsonyán közzétett cikkében a nemzetietlen jelzők után pedig egyenesen az irodalmi újítást is megkérdőjelezte: ezek csak maguk hiszik, hogy modernnek, de legfeljebb „csak kifejezéseikben és maníriáikban ujak”. Mindez érvelésében szintén azt vetítette elő, hogy amit művelnek, „divat és mulandó” ügy csupán (RÁKOSI 1909: 169). Hatvany Lajos ezt követően volt kénytelen összegezni, hogy 1908 szeptemberétől milyen abszurd vádakkal „vonszolták végig” az antológiát „az összes napilapokon rengeteg hűhóval”. Ebben a cikkében azt is hangsúlyozta, hogy akár tetszik, akár nem, „[a] holnaposok ma éppúgy irodalmi irányt jelölő fogalom lett, mint volt egykor a Tízeké, az Auróra köré s a Testőröké” (HATVANY 1909a: 74).

A viták előzményeihez és kimeneteléhez is tartozik, hogy az új generáció legjobbjai (nem csak a nagyváradai antológiában szereplők, de persze ők is) publikáltak már jócskán 1908 előtt is a legrangosabb irodalmi lapokban: *A Hétben*, a *Vasárnapi Ujságban*, sőt többen közülük az *Új Időkben* is. Ezen évek után persze még inkább teret kapnak a legtehetségesebbek.²⁷

Bomlasztási kísérletek és epigonizmusszólások

A polémiák idején több korabeli írásban is kitapintható Ady elkülönítési, leválasztási kísérlete, a „hetek” nyílt, netán furfangosabb megosztására több próbálkozás is történt ugyanis e hónapokban. Az első antológiát ért támadások kezdetben az érthetlenséget és a dekadenciát, később a nemzetietlenséget, legvégül az Ady-epigonizmust használták fel legfőbb fegyverként a szellemi társakat lejáratni kívánó kampányok során. Ezek többsége 1908 csoportos színrelépéseit követően eleve azt hirdette, hogy itt csupán a beteges, „hóbortos zseni” „tanítványai”-ról van szó, akik egyszerre majmolják a nyugati, dekadens iskolákat és választott

vezérüket. Mindennek okán egyfelől ki kell átkozni őket még időben, vagy – szólt a javaslat, amint 1909 nyaratól már akadémiai fórumokon és a konzervatív napisajtóbeli recepció némiképp változó modalitása is mutatja – nem kell nekik túlzott jelentőséget tulajdonítani, túl sokat foglalkozni velük, s a kelleténél nagyobb figyelmet szentelni ügyüknek. Ennél összetettebb volt az a terv, mely Adyt magát akarta megnyerni még 1908 őszén a korban vezető konzern és szépirodalmi tartalmú képes folyóirata, az *Új Idők* részére.²⁸ Ennek is köze lehetett ahhoz, hogy 1908 októberében még az *Új Idők* is szemelvényeket közölt a nagyváradi antológiából, hiszen azt is a Singer és Wolfner bizományában terjesztették. Ady pedig, aki bár tudatosan igyekezett távolságot tartani a konzervatív hivatalosságoktól, 1908 februárjától elvesztette munkáját a *Buda-pesti Naplónál*, így egzisztenciálisan is szorongatott helyzetbe került, s szó szerint kilincselnie kellett különböző fővárosi kiadónál új kötetének kéziratával. Az *Illés szekerént* végül e kiadónál jelentette meg, viszont súlyos árat fizetett érte. Nem véletlen, hogy híres-hírhedt, talányos cikke (*A duk-duk affér*) novemberi publikálására is éppen Herczeg Ferenc lapját választotta. Herczeg pár héttel korábban, a közismert álneve (Horkayné) mögött ugyanis így írt: „Ady erős tehetség. Ezuttal azonban rossz társaságba keveredett, reá nézve a legrosszabba: az adyendréskedők társaságába. [...] Ady Endrének kegyetlen irtóháborút kellene indítania az iskolája ellen, mely abból él, hogy kilószámra méri az ő húsát.” Ady „leválasztásának” a kísérlete persze már *A duk-duk affér* előtt is megkezdődött. A *Pesti Futár* 1908. október 5-i számában volt olvasható például, hogy „ami a Holnap című irodalmi társaságban fiatalság és szép szándék, mi is üdvözöljük. Azt pedig, ami benne vidékies, értetlenség, nem vesszük komolyan. Ady Endrének valóban van néhány gyönyörű verse, de akik köréje csoportosultak, azok majdnem semmit sem érnek”. Mások, mások éppen hogy *A Holnap* fiataljait mondták bátor, tehetséges fiúknak, jobbaknak, mintsem hogy beálljanak Ady mögé: „Ők Ady Endrét vallják vezérekül, holott van a seregben egynéhány, a ki különb legény Adynál” (SZABOLCSKA 1909: 180).

Kétségtelen, hogy mindkét irányból igyekeztek éket verni, megfélemlíteni vagy magukhoz édesgetni a feleket. Ady lépre ment, megingott, s

átmenetileg mindenkit elrúgott magától. Az írását követő jogos sértődések aztán válságos lelkiállapotba kerítették őt magát is. Mindenki magára értette ugyanis a cikket, amelyben Ady „taknyos beléje-csimpaszkodók”-ról írt: a *Nyugat* is, a *Holnap* is.²⁹ Hiába magyarázhatta később, hogy egyik társaságra sem gondolt, hanem a náluk is fiatalabb éretlenekre, tehetségtelenekre, cikke Osvátnak, Fenyőnek, de elsősorban Hatvany Lajosnak a haragját is kiváltotta, mindazokét, akiktől részben ekkor már egzisztenciális helyzete is függött.³⁰ „Az Új Idők cikke miatt az egész világ becsapta az ajtót (remélem: pár hétre, ha én kibírom) előttem. Rémes levelek jöttek s jönnek; se aludni, se dolgozni nem tudok” – írta öccsének, Ady Lajosnak november 26-án (ADY [1908] 2001b: 107). Juhász Gyula az elsők közt válaszolt nyilvánosan a *Holnap* nevében (JUHÁSZ 1908b: 20),³¹ amire Ady a maga sértett hiúságával még ingerültebben replikázott (ADY 1908b: 10). Végül azonban Emőd Tamásnak és Nagy Mihálynak is bocsánatkérő leveleket küldött Váradra. Előbbinek, a társaság benjáminjának írta: „...biztos vagyok, hogy te megértettél, s magadnak megmagyaráztál mindent. Nem árultam el senkit, akit nem szabad, még Juhász Gyulát sem. A taknyosokat árultam el, a belőlem élő önképzőköristákat s a magam – politikátlanságát.” Év végén, a karácsonyi ünnepekre szóló lapján írta Nagy Mihálynak, Váradra: „Egyre kérek. Értsd meg a fiukkal, hogy semmit ellenük nem vétettem. Kezdjük, ha akarják, előlről, illetve ott, ahol abbamaradt, a dolgot. Én, bizonyísten, még Lipótmezőről is küldök írást” (ADY [1908] 2001c: 128). Ady perfidiája nem vezetett végleges szakításhoz. Juhász Gyula és Dutka Ákos (aki keserűségében *Almanach*-beli cikkében azt írta, hogy a *Holnapon* „immáron ott ég a Júdás csókja” is) ugyan fájlalták sokáig az esetet, de 1909 januárjában már az újabb antológia előkészületeivel foglalatostkodtak.³²

A sikertelen leválasztási kísérlet után, mint már szó volt róla, még nagyobb intenzitással folytatódtak, illetve tértek vissza egyfelől az Adyt elítélő hangok, másfelől az olcsó epigonizmusnak a társakra kiterjesztett tételei. Az *Almanach*-ban év végén közölt Mikes Lajos-írás szerint: Ady „nagy lírikus” ugyan, akinek verseiben a magyar nyelv olykor „biblikus fenségig” emelkedik, de aki „maga sem emelkedett még ki teljesen” a züllöttségből. Verseinek egy része ugyanis „sárral, piszokkal, izléstelenséggel, be-

teg tulzással és korhely érzékiséggel” van tele, így most leginkább csak a „lelkinyomorékok hamis bálványa” (MIKES 1909: 148). E soroktól nyilván nem volt nehéz odáig jutni, hogy *A Holnap*ban felsorakozó költőtársak (Juhász is, Dutka is, Babits is) e lelkinyomorékok táborába sorolhatnának. Őket azonban ekkortól a felületes és igaztalan epigonság tétele jobban aggasztotta. Csoportosan vagy külön-külön több-kevesebb ideig valóban mindannyian keserűen megszenvedték ezt. Bár Antal Sándornak a már idézett, Adyt bevezető sorai rávilágítottak *A Holnap* megjelenése előtt is létező konzervatív Ady-kritikákra, az antológia körüli országos hírverése ezen adyismus-vádakat csak jobban kihangosította. Antal, ha kelően provokatívan és intrikusan is fogalmazott, vélhetően jót akart akkor, amikor a biztos ígéretnek s már befutott tehetségnek („elintézett ügy”-nek) mondott Dutka Ákos portréja esetében például az esetlegesen (vagy öntudatlanul) átvett Ady-nyelvezet levetkőzhetetlen hatásairól is beszélt, mely különböző mértékben ugyan, de az antologiaszerkesztő Antal véleménye szerint kivétel nélkül megérintette a teljes új generációt. Azzal azonban, hogy portréiban (cáfolatként ugyan, de) tételesen felsorolta e vádakot, újfent nevesítette azokat: az antológia országos visszhangja révén így csak még inkább tematizálta, kihangosította őket, s tulajdonképpen gyúanyagot szállított a költőket támadóknak. Babitsot (akit az antológia fedezett fel, s akit 1908 őszétől *A Hét*, a *Nyugat*, a *Vasárnapi Ujság*, a *Népszava*, a *Független Magyarország* s persze sok egyéb vidéki napilap irodalmi rovatában is közölni kezdett) a túlzó lárma és leegyszerűsítő vádaskodás (főként *A Holnap*ban közölt *Fekete ország* című versét félreértő kritikák)³³ rendkívül kétségbe ejtették, leginkább azonban az Ady-hatás billogjától igyekezett menekülni. Adyval vélhetően ezért sem mutatkozott egyetlen, a nagyváradiak által szervezett matinéen sem, s bár verseit a polémiák után a második antológiához is elküldte Juhász Gyulának, a *Nyugat* 1909-es ünnepi Ady-számában szokatlanul élesen volt kénytelen fogalmazni: „Adyt sohasem utánoztam, Adyt személyesen nem ismerem. Adynak irányát nem vallom, mert egyáltalán semmi költői irányt nem vallok...” (BABITS 1909: 568).³⁴

Főváros–vidék oppozíciók

Hatvany Lajos még az 1908 szeptemberében a *Pesti Napló*ban publikált, lelkendező, az antológiát üdvözlő írásában jegyezte meg éllel, hogy „[a] kötet kiadásának dicsősége nem a fővárosi, gyáva kiadókufároknek, hanem a nagyváradi Holnap Irodalmi Társaságnak jutott eszébe” (HATVANY 1908: 4). A *Holnap* országos visszhangján túl, a körülötte bővülő Társaság tevékenységének egyik legfontosabb aspektusa volt, hogy az irodalmi decentralizációban igyekezett érdekeltté tenni többeket, s az egyéni tehetségek felkarolásán túl épp a vidéki városoknak kívánt követendő mintát nyújtani. Tehette persze. Nagyvárad kiváltságos helyzetben volt némiképp a századelőn. Mint korábban számosan, így Hegedűs Géza, Sipos Lajos vagy legutóbb Szénási Zoltán is megjegyezte, a város nem számított a hagyományos értelemben vett és elmaradt „vidéknek”, sőt, dinamikusan fejlődő, az újra nyitott, ugyanakkor öntudatos polgársággal rendelkező város volt, amelynek redakcióiban a magyar irodalmi élet jelesei közül számosan megfordultak. Magyarországon a kiegyezés utáni társadalmi és gazdasági fejlődés jelentős részben ugyan a fővárosra koncentrálódott, „itt volt az ipari fejlődés centruma, a legfontosabb kereskedelmi és kulturális intézmények központja,” mégis, „A *Holnap* példája többek között arra is felhívja a figyelmet, hogy [...] a »Körös-parti Párizs« riválisa tudott lenni a fővárosnak” (SZÉNÁSI 2013: 16–17).

A *Holnap* többek között éppen azt igyekezett demonstrálni, hogy Budapesten kívül is van (irodalmi) élet, de a vádaskodások hatására már igen korán kénytelenek voltak valamelyest visszakozni, magyarázkodni. A második antológia e téren így kettős jelleggel bír. Akár visszalépésnek is tekinthető, hogy azt 1909 tavaszán már nem a Holnap Irodalmi Társaság egymaga, hanem a Deutsch Zsigmond és Társa adta ki, s nem is Nagyváradon, hanem a fővárosban, igen nagy példányszámban, ugyanakkor előrelépésnek is, mert A *Holnap* alig pár hónap alatt nevet szerzett, mondhatni brandd é vált.³⁵

Közismert, hogy Ady nem szerette Pestet, nagyváradi évei után, 1903 őszét követően szinte azonnal Párizsba utazott, s onnét egy bő év elteltével tért csak vissza. Nem igazán szerette meg a magyar fővárost, az iro-

dalmi klikkek közt saját magát pedig később is járatlannak vallotta. 1908 tavaszától aztán, mint már említettem, a *Budapesti Napló* sem kötötte a fővároshoz, állását elveszítette. A *Holnap* fiataljai ekkor nyerték meg ügyüknek. Juhász Gyula Adynál is tartózkodóbban írt bizonyos pesti körökről már 1908-at megelőzően is. Dutka Ákos második verseskötetéről írva (1908 nyarán) a *Szeged és Vidékében* közölt kritikájában tudatosan szembehelyezte a „sokszor lenézett” „jó magyar vidéket” a fővárossal és a New York kávéházzal,³⁶ mint ahonnan a valós költészeti megújulás majd származhat. Ebben az írásában (Adyra, Dutkára és önmagára utalva) csak Párizst, Nagyváradot és Szegedet említette, Budapestet látványosan nem, hozzáfűzve, hogy a Pestről egymás ellen sikertelenül kijátszani próbált poéták igenis egymást megbecsülik és összetartanak, s remélhetőleg így teremtenek alapot a megújuló magyar poézis számára. Balázs Bélának Babitscsal folytatott levelezéséből tudjuk, hogy Balázs is ódzkodott a pesti „klikkuralom”-tól és a kávéházi hatalmasságoktól, de mégis, a hangadóknak e téren Juhász számított. A *Független Magyarországnak* címzett programlevelükben,³⁷ amikor 1908 októberétől a fővárosi lap felvállalta, hogy a *Holnap* ügye mellé áll, s hídfőjük lesz, azt írták: „A Holnap Irodalmi Társaság, amely Bihar vezér országában pártot üt a pesti kávéházi irodalmi hatalmasságok ellen, de azért magyar vendégbarátsággal köszönt és fogad minden fiatal és magyar szépséget és igazságot, hálásan köszöni a Független Magyarország feléje nyújtott baráti jobbját”. Később így folytatták: „a pesti babona szerint Názáretből nem jöhet messiás. Nagyvárad megmutatta, hogy jött!” – fogalmazott Juhász sarkosan a „bihari hajdú határon, Arany János igrictelkén” megalakult Társaság nevében. Némiképp ezt kívánta Ady pragmatikusan enyhíteni a formális alakuló ülésükön, amikor beszédében hangsúlyozta: nem akarunk irodalmi Barbizon lenni, afféle „tüntetés a fővárosi irodalom ellen”.³⁸ Kétségtelen azonban, hogy a vidék–főváros oppozíció (éppúgy, mint az idősek–fiatalok, vagy apák–fiak generációs ellentétpár) később is erőteljesen tematizálódott a *Holnap* körüli eseménysorokban. A Társaság, bár mindvégig tervezett fővárosi matinén is bemutatkozni, ez végül nem sikerült, vidéki nagyvárosokban azonban (Temesvár, Kolozsvár, Arad, Debrecen) valamilyen módon (felolvasóestek, színházi darabok révén stb.)

rendszeresen fellépett, megmutatkozott, hírt adott magáról, s ami fontosabb: konkrét mintául is szolgált újabb vidéki antológiák megszületéséhez. Mindez akkor is igaz, ha a lelkes indulás és a szerencsésnek mutatkozó konstelláció ellenére Babits is, Juhász is, Dutka is, s a fiatalabbak is – korabeli levelezésük tanúsítja – már ezen évek előtt is a magyar fővárosba készültek feljutni mindenáron.³⁹

Térfoglalás, versenyhelyzet, kisajátítás: szemléleti stratégiák különbözősége

Az 1908 ősztől kialakult pennaháborúk közepette a modern jelző maga elsődlegesen még *A Holnap*ban bemutatkozó poétákra vonatkozott. 1909 novemberében újfent komolyan felmerült annak a lehetősége, hogy irodalmi lap is indulhat Nagyváradon.⁴⁰ Ignotus és Fenyő 1909 januárjában ezért is úgy volt kénytelen visszavágni Rákosinak, hogy részben megvédte az új irány minden költőjét a konzervatívok alaptalan morális aggályaitól, másrészt erőteljesen leszögezni kívánta azt, hogy a „modern” jelző nem csak *A Holnap* mozgalmának a sajátja. „A kötet, melyet Rákosi Jenő a mai irodalom megítélésénél jónak látott értékmérőül venni: a nagyváradai poéták »A holnap« kötete” (FENYŐ 1909: 49).

Juhászék a konzervatív kritika érveléseire és erőteljes kritikáira bizonyára számítottak, meglehetősen némiképp az eszmei kiállás okán az adyismus-vádkakra is, belső meghasonlásra azonban Ady részéről bizonyosan nem, ahogyan arra sem, hogy a Társaság élére választott költőért (akit folyóiratuk főmunkatársának invitáltak a kezdetektől) lassan konkurenciaharc indulhat. A hivatalos akadémiai körök támadásain túlmenően ugyanis 1908 ősztől az „irodalmi mező” perifériájáról némiképp elmozdulni látzó modernek közt is nagyon fontos distinkciók és pozícióstabilizálások zajlottak a háttérben. Míg a nagyváradai tollforgatók egy része még az antológia megjelenése előtti hetekben is (elvazonosságuk és remélt közös céljaik hangsúlyozására) a *Nyugat* lapszámait maguk elé helyezve fotózkodtak a Körös-parti városba érkező Adyval, az antológia váratlan országos sikere a *Nyugat* frontemberei felől szemlélve leginkább csak a versenynek egy újabb, előre nem látott, ezért kellemetlen helyzetét in-

dukálta. A *Holnap*nak ekképpen „táboron belüli” érdekpozicionálásokkal, majd a *Nyugat* irányából Adyt gyors ütemben és végképp kisajátítani kívánó szemléletekkel kellett szembesülnie. Minden bizonnyal ennek is része volt abban, hogy az úgynevezett „Ady-utánzók” igaztalan tétele legnagyobb megdöbbenésükre helyet kapott a *Nyugat* hasábjain is. Az antológia erőteljes berobbanása okán (illetve tervezett revüjük hírére) abban az első hónapokban komoly riválist láthattak Ignatusék. Osvát visszaadta Lukács Györgynek *A Holnap* első antológiájáról írott dicsérő cikkét, mely végül a *Huszádik Században* jelent csak meg. Lukács cikke semmivel se maradt el Kemény Simon ominózus cikke mögött, sőt, sokkal akkurátusabb volt, akkor is, ha elsődlegesen Adyt (és részben a jó barát Balázs Béla) verseit emelte csak ki az antológiából. Utóbbi kritikát viszont sajnálatosan leközölte Osvát 1908 októberében, melynek erős, fullánkos mondatait és csoportos vádját – „ezeknek anyjuk, apjuk, nagyapjuk: mindenük Ady Endre” (KEMÉNY 1908: 216) – végül a főszerkesztő ismert csillagos jegyzete igyekezett enyhíteni, legalább Babits felfedezését *A Holnap* érdeméért elismerve.⁴¹

Egyszeri botlásra is gondolhatnánk a Kemény-kritika kapcsán, ha nem lenne tudható, hogy (az amúgy nagyváradi születésű) Osvát sokáig ódzkodott leközölni Ady könyvkritikáját is Dutka második kötetéről még 1908 tavaszán-nyarán. Ennek zárómondatai közül kicenzúrázták, hogy: „a *Nyugat*nak kötelessége azt is honorálni már, aki vele egyirányba akar nyugatra fordulni”, vagyis, hogy értékelnie kellene azokat, akik meglehet nem a saját szerzői, de a lap elvi irányjaival szimpatizálnak. 1909 tavaszán aztán *A Holnap új verseiről* közölt Tóth Árpád-kritika végképp elmérgesítette a viszonyt, egyértelművé téve a leplezett érdekellentétet. Alig pár héttel a *Nyugat* június elején megjelent, említett tematikus Ady-száma előtt a fiatal Tóth ezt írta kritikájában: „egy általános impresszióról akarok számot adni. Túlontúl sok ebben a kötetben az olyan vers, amit *irodalmi nippnek* neveznék. Kedves, nem nagy értékű dolgok, egy-egy pointe-re, egy-egy hasonlatra épített költemények, egy-egy ötlet, egy-egy artistikus téma megírásai, melyeknek a lírához nem sok közük van, s melyek mögött nem igen látom a költőt.” Recenziójának zárata még inkább árulkodó: „A *Holnap* több tagját nagyon szeretem, de a *Holnap*

mint társaság talán mégse olyan fontos és nagy dolog. Akik közülük erősek, azokat más úton is észrevették és méltányolták volna s az új magyar irodalmi nekilendülés talán ilyen társaság nélkül is elképzelhető” (TÓTH 1909: 666). A „más úton” itt nyilvánvalóan a *Nyugatot* magát jelenti.

E sorok közzlése idején már gyakorlatilag nyomdakész volt a *Nyugat* ünnepi Ady-száma. E lapszám pedig – túl az Adyt dicsérő, s őt a fővárosi folyóirat legfőbb ékeként ünneplő szólamokon – 1909 június elsején már közölte Hatvany Lajos sorait is, aki korábban *A Holnapról* mint a poétikai áttérés „igen megbecsülendő fórumáról” írt, most viszont arról nyilatkozott, hogy tudatos, hosszú távú közvetítésre van szükség „publicum és írótság között”.

Cikkében nyíltan vállalt ízlésformálásról és egy új közönség megteremtésének szándékáról értekezett, különbséget téve a korban a szépirodalmat (is vagy elszörtan) közlő napilapok és a professzionális, rendszeres irodalmi folyóirat olvasókra tett hatása és lehetséges holdudvara között. Az intézményes irodalmi nevelés – írta – „ama közegek dolga [...], kiknek az új írókkal szemben, új közönség teremtésére új kötelezettségeik vannak [...] Az irodalmi nevelés, az irodalmi folyóirat dolga” (HATVANY 1909b: 553). Ugyanezt képviselte Ignotus is, aki szerint „a *Nyugat* minden szavának és vállalkozásának második főtörekvése az, hogy [...] olvasói az írók iránt türelmre szokjanak; hogy ne a maguk gusztusát keressék” (IGNOTUS 1910: 104). Az ízlésformálás és az új olvasói táborok kialakításának egyre fontosabb, tudatosan vállalt szerepét ezen hónapok, évek határozták meg. A *Nyugat* prominensei ekkorra meglátták a lehetőséget arra, ami fölött az első antológiát szerkesztő Antal Sándor 1908 tavaszán írott bevezetőjében még meglehetősen fellengzősen siklott át, mondván: „A mai kritikusok, hazafiatlannak, művészietlennek és értelmetlennek hirdetik az új irányt. Ők tudják, hogy miért. A mai közönséget már úgy is hozzá szoktaták az utolsó idők »gyengébbek kedvéért« készült irodalmához. Ha akarná se tudná megérteni az, új poétákat” (ANTAL 1908: 8). Hatvany és Ignotus viszont épp azt szerette volna elérni, ha a régi s főként az új olvasók végre megértik és rendszeresen olvasni is akarják az új poétákat.

A Holnap házigazda szerepében a *Nyugattal* közös matinét rendezett 1909 októberében Nagyváradon, óriási sikerrel, részben elsímítva a ko-

rábbi feszültségeket. Hasonló, közös matinéra a magyar fővárosban nem került sor. Az 1909-es második antológia anyagi fiaskója után újabb versválogatásra már senki nem is mert gondolni, az elvetélt folyóiratterv után ez is lekerült a napirendről. Az említett években *A Holnap* „kócos, merész és fiatal” csoportosulása (Kosztolányi jelzői ezek az első antológiáról), az olykor lelkes, ám országos önmenedzseléshez tapasztalatlan vagy egyenesen naiv tagjaival a korabeli irodalmi mezőn így is többes hullámokat vetett, számos rendezvényt szervezett, tematizálta a korabeli irodalmi-művészeti életet, a konzervatív autoritásokkal való polémiáikban pedig akaratlanul is egyfajta védőernyő-szerepet töltött be a modern irodalom fővárosi, legfőbb fóruma számára.

Közvetlen hatás, kisugárzás; eltérő intézményességkoncepciók

A Holnap eleve túl sokakkal találta egyszerre szemben magát, akiknek az érdekeit akaratán kívül is sértette. Többes minoritásban, többszörösen stigmatizáltan kellett vívnia és magyarázkodnia, a fals feltevésekre és rágalmakra folyamatos sajtóközleményekben válaszokat adnia, mindeközben szervezkednie, anyagi forrásokat gyűjtenie, esteket, fellépéseket szerveznie, tagokat toboroznia és adott esetben pereskednie, miközben tagjaiknak az alkotómunkára egyre kevesebb ideje és nyugalma maradt. 1910-től legjobbjait lassacskán felszívta a magyar főváros, fokozatosan magához láncolta az időközben abszolút hegemoniára szert tevő, anyagilag is konszolidálódott *Nyugat*. A hét költő közül néhányan később (így Emőd Tamás, Balázs Béla és Miklós Jutka) színházi és kabarés, illetve filmes és fotográfusi pályára léptek. *A Holnap* összetett szerepköreiben, közvetlen vagy közvetett hatásában azonban így is számos dolog említhető egyértelmű, megkérdőjelezhetetlen érdeként e rövid pár esztendő kisugárzásaként. Ady megerősítése, Babits felfedezése mellett Vajda János emlékének elevenen tartása is ilyen, de az antológiák primer hatását és jelentőségét mutatja, hogy azonnal követendő mintát nyújtott az irodalmi decentralizációs törekvéseknek: 1909 folyamán Kolozsváron (*Közös úton*) és Miskolcon is (*Heten vagyunk*) hasonló, szintén hét-hét poétával jelentkező versantológiák jelentek meg később

komoly pályát befutott szerzőkkel.⁴² A *Holnap* mintájára még 1908-ban Temesváron is új irodalmi csoportosulás alakult, Franyó Zoltán vezetésével, *Dél* néven. Mindezekén túl a *Holnap* Társaság eleve megkérdőjelezte a leginkább tekintélyelvre épülő korabeli irodalmi társaságok működésformáit és kereteit, sokszor merev és ideologikus gyakorlatát, helyette szabad és kötetlen, az egyéni alkotók érvényesülését erősítő, a társművészetek irányába nyitott „modellt” kívánt meghonosítani. A szerb származású Todor Manojlović (Manojlovics Theodor) így összegezte az 1909-es aradi matinén *A Holnap* poétái mögötti Társaság lényegét, céljait: „Sejtésünk, hogy egy irodalmi és kulturális újjáébredés korába léptünk, igazolódott. És ez a legnagyobb diadalunk. A *Holnap*-társaság keletkezése nem véletlen, nem önkényes, nem kezdő ok, hanem szükségszerű, elkerülhetetlen következménye valaminek, ami már régen indult, régen dolgozott – csakhogy éppen láthatatlanul, rejtve. [...] A *Holnap* nevet adott valaminek, egy igyekezetnek, egy iránynak, amely már előtte megvolt, s aminek éppen csak név, csak zászló kellett. Ebben rejlik erőssége és fontossága. A *Holnap* nem »irodalmi társaság«, mint amilyenek a fővárosban meg a vidéken is több helyen léteznek, szervezettel, munkarenddel, alapszabályokkal – meg copffel. Eme szép és üdvös dolgok egyikével sem rendelkezik. Végtelenül szabad, szabálytalan és individuális, erősen ellensége minden akol és pásztor-rendszernek” (MANOJLOVITSCH 1909: 6).⁴³

A *Holnap* Társaság eredeti célja egy új, modern irodalmi folyóirat létrehozása által mindenekelőtt az alkotói szabadság és egzisztenciális függetlenség biztosítása volt, a fojtó ideológiai keretekhez, s a korban egyre szorítóbb napi sajtórobothoz képest önálló irodalmi-művészi működés feltételeinek a megteremtése. A *Holnap* ugyanakkor a már említett decentralizáció előőrseként, ezen intézményi „szabálytalanságában” a kezdetektől fontosnak ítélte, hogy aktív kapcsolatot ápoljon saját kora színházi világából a rokon törekvésekkel, illetve mindazokkal, akik zenében, képzőművészetben is az új, modern irányokat támogatták. Karavánszerű, sikeres irodalmi matinéik, vagy kisebb helyi rendezvényeik és „intim délutánjaik” meghonosítása kivétel nélkül ilyen összművészeti célokat szolgált. Szerzőik maguk is aktívan részt vettek színpadi szerzőként

vagy színikritikáik révén, máskor művészeti tárlatok és koncertek szervezésével azon folyamatokban, melyek az 1910-es években a különböző művészeti ágak egymást kölcsönösen és hatékonyabban megvilágító potenciálját hirdette, s lett ismeretes Európában, többek között Oskar Walzel 1917-es híres előadássorozata révén. Bár szépirodalmi folyóirat-tervük nem sikerült, tevékenységük mögött az irodalmi, művészeti és közvetetten nemzeti hagyományok termékeny újrafogalmazásának az igénye is ott húzódott, mely elkerülhetetlenül a szélesebb, társadalmi modernizáció felé is nyitottnak mutatkozott.

IRODALOM

- ADY Endre 1908a. [cím nélkül]. *Nagyvárad Napló*, október 16., 6.
- ADY Endre 1908b. A Duk-duk afférhoz. Válasz a Holnapnak. *Független Magyarország*, november 26., 10.
- ADY Endre 1995. *Összes versek III.* Sajtó alá rendezte Koczás Sándor és Kispéter András. Akadémiai Kiadó – Argumentum Kiadó, Budapest.
- ADY Endre [1908] 2001a. Fenyő Miksának. In *Ady levelezése II.* Sajtó alá rendezte Hegyi Katalin, Vitélyos László. Akadémiai Kiadó – Argumentum Kiadó, Budapest, 104.
- ADY Endre [1908] 2001b. Ady Lajosnak. In *Ady levelezése II.* Sajtó alá rendezte Hegyi Katalin, Vitélyos László. Akadémiai Kiadó – Argumentum Kiadó, Budapest, 107.
- ADY Endre [1908] 2001c. Nagy Mihálynak. In *Ady levelezése II.* Sajtó alá rendezte Hegyi Katalin, Vitélyos László. Akadémiai Kiadó – Argumentum Kiadó, Budapest, 128.
- ANTAL Sándor 1908. [cím nélkül – Előszó]. In *A Holnap*. Holnap Irodalmi Társaság, Nagyvárad, 7–10., [illetve ugyanitt az egyes költők versei előtt rövid írásos „portrék” a szerzőkről, azok nevei alatt, rövid biográfiai és bibliográfiai összefoglalóval]
- ANTAL Sándor [1937] 2004. *Ady és Várad* [gépirata: OSZK Kéziratár, Emőd-hagyaték, Fond 395]; illetve Madách Irodalmi Társaság, Budapest.
- BABITS Mihály 1909. Ady. Analízis. *Nyugat*, 13., 565–568.
- BÁRSONY István 1909. Irodalmi „modernség”. *Magyar Hírlap*, január 23., 1.
- BOKA László 2014. A Holnap ’kültagjai’ és a karrier. In *Értelmégi karriertörténetek, kapcsolathálóok, írócsoportosulások*. Szerk. Bíró Annamária – Boka László. Partium Kiadó – Reciti Kiadó, Nagyvárad–Budapest, 175–200.
- BOKA László 2016. „Szellemi erupció” – és hadi készülődések. *Irodalomismeret*, 4., 15–32.
- BOKA László 2018. *Peremek és középpontok*. Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról. Balassi Kiadó, Budapest.
- BOKA László 2019. „Az elsüllyedt utak”. Mindenség-keresés, belső vívódások és a kiüttlanság tapasztalata az Ady-életműben. In *„Valaki útravált...”* – Az úton levő és kiütkereső Ady Endre. Vál., szerk. és összeáll. Boka László – Rózsafalvi Zsuzsanna. OSZK – MMA Kiadó, Budapest, 207–243.
- BOKA László 2020. „Sem rokona”? – egyediség, úttörőség és líratörténeti kölcsönhatások az Ady-életmű körül 1908 előtt. In *Az én testamentumom*. Tanulmányok Ady Endréről. Szerk. Borbás Andrea – Nagy Réka. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 333–400.

- BOKA László 2021. Lajtorja, faltörő kos, igazoló levél. Kanonizációs kísérletek, pozícióstabilizálások és a kiépülő Ady-kultusz stációi 1909 és 1919 közt. In „*Lennék valaké*”. Az Ady-kultusz és kisajátítási kísérletei 1906–2018. Szerk. Kappanyos András, munkatárs: Major Ágnes. Budapest, 219–238.
- BOKA László 2022. Diametrális ellentétek versus árnyalt „szellemi térképábrázlat”. A múlt század eleji irodalmi modernség elbeszélhetőségének néhány aspektusáról. *Irodalomtörténet*, 4., 474–486.
- [be] BRESZTOVSZKY Ernő 1908. A holnap. *Népszava*, szeptember 22., 5.
- BRESZTOVSZKY Ernő 1909a. Uj irányok, uj emberek. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 114.
- BRESZTOVSZKY Ernő 1909b. Uj emberek uj könyvei. *Népszava*, július 18., 5–6.
- DÓCZY Jenő – FÖLDESSY Gyula 1924. *Ady-Múzeum II*. Athenaeum, Budapest.
- DUTKA Ákos 1909. A Holnap. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 119–120.
- EÖTVÖS Károly 1909. [cím nélkül, Írók az irodalomról fejezet cím alatt]. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 211–212.
- FENYŐ Miksa 1909. Hadi készülődések. (Válasz Rákosinak). *Nyugat*, 1., 48–51.
- HATVANY Lajos 1908. A holnap. *Pesti Napló*, szeptember 23., 3–4.
- HATVANY Lajos [1908] 2001. Ady Endrének. In *Ady levelezése II*. Sajtó alá rendezte Hegyi Katalin, Vitályos László. Akadémiai Kiadó – Argumentum Kiadó, Budapest, 101.
- HATVANY Lajos 1909a. A nagyváradi holnaposok és a budapesti hírlaposok harca. *Huszadik Század*, január 1., 66–74.
- HATVANY Lajos 1909b. Indulás. *Nyugat*, 10–11., 551–553.
- HORVÁTH János 1910. *Ady s a legújabb magyar lyra*. Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest.
- IGNOTUS 1910. *Író és közönség*. In uő.: *Kísérletek*. Nyugat Kiadó, Budapest, 104–106.
- ILIA Mihály 2008. A Nyugat és A Holnap programja. *Tiszatáj*, 11., 6.
- JUHÁSZ Gyula 1908a. Dutka Ákos versei. [A föld meg a város]. *Szeged és Vidéke*, június 27., 4.
- JUHÁSZ Gyula 1908b. A Duk-duk affér után. *Független Magyarország*, november 22., 20.
- JUHÁSZ Gyula [1908] 1981. Babits Mihályhoz. In *Juhász Gyula Összes Művei 9*. Szerk. Péter László. *Levelezés I*. 1900–1922. Sajtó alá rendezte Belia György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 200.
- KABOS Ede 1909. Horror juvenutis. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 146–147.
- KEMÉNY Simon 1908. A Holnap. *Nyugat*, 19., 214–216.
- KENEDI Géza 1909a. Fagyöngyök. A Petőfi Társaság január 6-iki nagygyűlésén elhangzott előadás. *Az Újság*, január 10., 33–35.
- KENEDI Géza 1909b. Kozmopolita irányzat veszedelme. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 316.
- KOVALOVSKY Miklós 1990. *Emlékezések Ady Endréről IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [–] KRÜGER Aladár 1908. A Holnap. *Tiszántúl* (Nagyvárad), szeptember 12., 1–3.
- MAMUSICH József 1908. A modern költők. *Bácskai Napló*, december 25., 2.
- MANOJLOVITSCH Theodor 1909. A Holnapról: lényege, céljai. *Függetlenség* (Arad), november 12., 6.
- MIKES Lajos, Dr. 1909. Jegyzetek a legújabb irodalomhoz. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 148–149.

- N. PÁL József 2008. Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita: Egy konfliktusos eszméletörténeti pozíció természete és következményei. *Spectrum Hungarologicum*, 1., 7.
- NÉMETH Ferenc 2012. *Ady vonzaskörében*. Todor Manojlović Nagyvárad, Temesvár és Arad között 1907–1910. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.
- [–ő] RÁKOSI Jenő 1908. A Holnap. *Budapesti Hírlap*, december 20., 3–4.
- RÁKOSI Jenő 1909. Holnaposokról és modernekről. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 163–169.
- RÉVÉSZ Béla 1909. Az új irodalom felé. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 170–171.
- SCHÖPFLIN Aladár 1908. A magyar író. *Nyugat*, 21., 310–315.
- SCHÖPFLIN Aladár 1909. Öregek és fiatalok. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 172–178.
- SZABOLCSKA Mihály 1909. Ma, holnap és holnapután. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 179–181.
- SZÉNÁSI Zoltán 2013. „Az irodalom hajdani bakói és koronaörei”. A *Nyugat* és A *Holnap* fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára. *Literatura*, 1., 3–26.
- TÓTH Árpád 1909. A Holnap új könyvéről. *Nyugat*, 12., 664–666.
- WIRÁGH András 2022. „Ez idős szerint az írószág még nem állás”. Irodalmi karrierépítési lehetőségek a századfordulón, 1908 előtt. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 6., 744–763.
- ZOLTÁN Vilmos 1908. A fiatalok. Vasvármegye, október 6., 1–2.
- ZUBOLY [BÁNYAI Elemér] 1909. Előszó. In *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*. Szerk. Szerdahelyi Sándor. Révai és Salamon, Budapest, 2.

JEGYZETEK

* A tanulmány írásának idején az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesültem. A tanulmány a *Fordítás és recepció* című konferencián (Budapesten, 2022 júniusában) elhangzott előadásnak a bővített változata.

¹ A *Poètes d'aujourd'hui* mintájára szerveződő nagyváradi kötetekben Ady Endre mellett Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka szerepeltek verseikkel.

² E vitákról l. részletesen SZÉNÁSI 2013, illetve BOKA 2014, BOKA 2016, BOKA 2021.

³ Amint azt Kovalovszky Miklós is sajnálkozva megjegyezte (l. KOVALOVSZKY 1990). A tanulmány szerzője jelenleg e hézagpótló munkán is dolgozik.

⁴ Mellőzve a pluralitás egykori, szinkron jelenségeinek hálózatszerű elvét, s helyette az „előkészítő–beteljesítő” szerepkörökre és leginkább ideológiai meghatározottságokra, konzervatív–modern, idős–fiatal stb. szembeállításokra figyelve, s legfőképp egy minél stabilabb *Nyugat*-kultusznak a fenntartásában érdekelten.

⁵ Kétségtelen, hogy a folyóirat szellemi köre, annak tisztavirág életű előzménylapjait is figyelembe véve, 1908-as és főként majd 1909-es konszolidációjával, a Gyáriparosok Országos Szövetsége támogatásával s a létrehozott saját könyvkiadójával döntő változást tudott végbevenni az irodalmi élet korabeli institutionális palettáján. Mindez ugyanakkor nem egycsapásra történt, s a legkevésbé sem egy egyedüli törekvés eredményeként ment végbe, bár a *Nyugatról* (részben saját holdudvara által utóbb) megalkotott narratívákban évtizedeken át úgy tűnhetett, hogy a párhuzamosan induló, tehát egykorú, vagy a már ko-

rábban is létező csoportosulások karrierindítási-építési szerepei utóbb legfeljebb kiegészítői vagy előkészítői szerepekre kárhoztattak. Az irodalmi karrierépítés 1908 előtti kereteiről I. WIRÁGH 2022.

⁶ Magának a korszaknak a leírhatóságára, vagyis a múlt század eleji irodalmi modernség releváns (poétikai, intézménytörténeti, piaci, ideológiai, generációs stb.) aspektusainak és hiteles elbeszélhetőségének alapvető szempontrendszerére egy nemrég közölt tanulmányban tettem javaslatot, hangsúlyozva, hogy a korabeli irodalmi mező jelenségeinek vizsgálatakor legalább *hét* szempont *egyidejű* figyelembevételére van szükség. Ebben több, *A Holnap* recepcióját, fogadtatását felelevenítő példákkal is írtam (BOKA 2022: 474–486).

⁷ L. többek között BOKA 2016, BOKA 2018, BOKA 2019: 207–243, továbbá BOKA 2020: 333–400.

⁸ A költökhöz 1908 októberét követően alig pár hónap leforgása alatt tucatnyi haladó szellemiségű alkotó (képzőművész, zeneszerző, publicista és egyéb értelmiségi) csatlakozott. Többek közt Franyó Zoltán, György Ernő, Hegedűs Nándor, Horváth Henrik, dr. Kolbach Bertalan, Kollányi Boldizsár, Manojlovics Theodor, Marton Manó, Mohácsi Jenő, dr. Nagy Mihály, Pálos Endre, dr. Sarkadi Lajos, dr. Berkovics René, dr. Dénes Sándor, Sebestyén Gyula, Szunyogh Barna, Tibor Ernő és Wertheimstein Viktor. 1909. április 17-én a választmányi ülésükön vették föl Lesznai Annát, a november 14-i közgyűlésen lett tag Reinitz Béla, Böszörményi Andor és a festő Balogh István, illetve a fiatal publicista Ligeti Ernő.

⁹ 1908 őszétől, *A Holnapban* szerepet vállaló költők, s a kis létszámú, ám lelkes támogatóik országos ösztűz alá vették több irányból is. 1. Többnyire várt, várható módon összejöttetésbe kerültek az irodalmi konzervativizmusnak és tradícionálisnak, a hatalmon lévő népmozgalmak vezető képviselőivel és irodalomszemléletével. 2. Kevésbé várt módon szemben találtak magukat kormányzati körökkel és azok főleg moralitásra (például erkölcsstelen életvitelre) vagy nemzetkarakterológiára építő vádzuhatagával, a napi politika lejárató ellenkampányaival, de bizonyos szinten más (például szélsőbalos) ideológiai platformokkal és elvárásrendekkel is. 3. Csoportos fellépésük révén kiéleződött a hagyományosnak mondható apák–fiúk harca, vagyis a generációs, idős–fiatal nézetkülönbségekre apelláló, eltérő irodalom- és művészetszemlélet tézissora. 4. Újfént megjelent a főváros–vidék ellentétpár, tematizálódott a centralizált–decentralizálendő irodalmi élet kérdésköre, lehetősége. 5. A hirtelen jött rivaldafény és Ady esetleges „leszerződöttese” okán szembeesniük kellett a „modernség” kisajátításának vádjával a *Nyugat* részéről, s az elvileg egy táboron belül elvárt eszmei támogatás helyett meg kellett tapasztalniuk a rivalizálásból fakadó helyzet hátulütőit. 6. A főleg konzervatív oldalról érkező szemléleti adyizmus-vadakon túl Adyval egy kötetben fellépőknek tulajdonképpen a kezdetektől viaskodniuk kellett az olcsó és igaztalan (sajnálatosan a *Nyugat* hasábjain is helyet kapó) epigonizmus vádjával szemben, miközben rövid ideig Ady meghasonlását, ideiglenes „cserbenhagyását” is megtapasztalhatták. 7. A holnaposok szembekerültek konkrét piaci érdekekkel, rendhagyó intézményesülési kísérleteik – a folyóirattervük mellett irodalmi és színházi estjeik, matinék – markáns térfoglalási szándékuk minősültek sokak szemében, s aggályokat ébresztettek helyi és fővárosi szinten is, melyek révén leginkább csak szándékos botránykeltéssel és bármilyen történő önreklámmal, figyelemkoncentrációval vádolták meg őket.

¹⁰ Ady elsődlegesen mint jelenség volt a korban, amint azt Vezér Erzsébet is hangsúlyozta. Nonkonform egyénisége, makacs karaktere, társadalmi változásokat sürgető elvei, konvenciókkal nem törődő életvitele és a mindennek hangot adó költészete, illetve

publicisztikája együttesen szervezte képletes táborba a moderneket. Ezért volt lehetséges az ellenfelek szemében az adyzmus címszó alatt egy látszólag egységes platformként való említés, miközben az nagyon is széttartó, nem egy esetben személyes ellentétekkel tűzdelt, sőt eltérő poétikai hagyományszemléleteket takaró alakulatokat fedett.

¹¹ Például: „Szó, ami szó, ezek a mi fiatal magyar uraink francia növendékek. Ott van, Párizsban ilyen irodalom...” (vö. [–ő] RÁKOSI 1908: 3).

¹² Az „utánczó” itt még főleg a dekadens (főleg francia) lírikusokat mintának tekintő poétákat jelentette, de csakhamar párosult ehhez az Ady-követők felületesen homogenizáló tétele is.

¹³ Vö. ANTAL [1937] 2004.

¹⁴ Az *Almanach* demokratikusan teret kívánt adni az ellentétes véleményeknek, felderítve az okokat, hogy „[m]iért történik, hogy kik magyaroknak és művészeknek vallják magukat az irodalomban, azok ellen a magyartalanság és modernkedés vádját hozzák fel az ellenkező kórusból” (ZUBOLY 1909: 2).

¹⁵ Antal így folytatta az Ady verseit felvezető soraiban: „Pedig neki nincsen köze a nagy osztályharchoz. Ő régi úr, neki nincsen jövője. [...] ő nem ismeri sem a modernséget, sem a reakciót. Ő senkivel sem szolidáris, mert kizárólag csak Ady Endrével foglalkozik” (vö. ANTAL 1908: 12).

¹⁶ Schöpflin Aladár jegyezte meg egy 1908 végi, *Nyugatban* közölt írásában, hogy „az előkelő irodalmi stallumokból mennydörgő előkelőségek” helyesen cselekednének, ha legalább „nem riasztgatnák el” az irodalom új jeleseitől – mindazoktól, akik ráadásul hírlapíróként napi penzumok teljesítésével küzdve, verejtékkal írnak – az olvasókat „szószék, iskola és egyéb rendelkezésükre álló eszközök segítségével” (SCHÖPFLIN 1908: 314).

¹⁷ Honti Nándor litográfáiról van szó.

¹⁸ Ehhez a nemzeti klasszicizmus eszményei szerint a jó, a szép és az igaz hármását is fel kellett volna sorakoztatnia, vagy az anyanyelvi, szuverenitási küzdelemben építő társadalmi aktivitást mutatnia. A nyelvi érthetlenség és homályosság, ködösség mellé így a nemzetietlen billog is korán felsorakozott. Horváth János évekkel később ezért is írhatta, hogy az Adyt övező recepciót 1908-at követően „a megismeréstől is tartózkodó kerek tagadás” jellemezte leginkább (vö. HORVÁTH 1910).

¹⁹ Babitsot közismerten riasztotta, levelezésük Balázs Bélával arról tanúskodik, elbizonytalanodtak, hogy e csinnadratta közepette egyáltalán adják-e verseiket a második antológiához. Juhászt és Dutkát nem kevésbé, ám rájuk a Társaság titkáraiként szervezői feladatok is hárultak, miközben utóbbi életében fontos magánéleti események is zajlottak (például házasságkötése) ezen éles polémiák idején.

²⁰ Beszédét *Az Újság* másnap, azaz 1909. január 10-i számában közölte (vö. KENEDI 1909a: 34).

²¹ A dedikációban egyértelmű utalás történik Ady kifejezésére, aki, mint ismeretes, a *Morognak a vénék* soraiban írta: „Megkarmolom az agg rozmárok arcát”. A verset, amelyben Ady a tradicionalista, őt és az új poézis képviselőit magyartalansággal vádaskodók ellen szól, még 1908. február 16-án közölte a *Budapesti Napló*.

²² 1908-ban Dutka huszonhét, Juhász és Babits huszonöt, Balázs Béla és Miklós Jutka huszonnégy, Emőd Tamás húszesztendő volt.

²³ Akkor is, ha az irodalmi mezőn tételek változás ezt követően is csak évek múltán, azaz fokozatosan és nagyon lassan ment végbe, az arányok még megközelítőleg sem egyenlő térfelekről, piaci részesedésekről, netán olvasótáborokról szóltak.

²⁴ Melyben kiemelte külön is Ady szerepét.

²⁵ Kétségtelen, hogy az antológia végső címválasztása viszont a múlttal (és a jellel) szemben a jövőre való utalást rejtett, amibe sokan bele tudtak kötni. Ezzel ugyanis leginkább a jövő társadalmára, az irodalmin túl pedig esetleges társadalmi változásokra is gondolhattak. Révész Béla egyenesen „szociális művészet”-ről beszélt az újak fellépte által (vö. RÉVÉSZ 1909).

²⁶ Nyilvánvaló utalás a *Nyugatra*.

²⁷ Egyetlen példaként: 1907 és 1911 között, azaz nagyjából *A Holnap* működési ideje alatt a modernnek közül a *Vasárnapi Újság* hasábjain Czöbel Minka öt, Erdős Renée tizenkét alkalommal, Ady Endre harminckilenc alkalommal, Kosztolányi és Kaffka Margit tizenhat-tizenhat alkalommal (illetve utóbbi a *Színek és évek* folytatásos közlésével) szerepelt, Dutka Ákos tizenkét, Babits Mihály kilenc, Juhász Gyula tizenhat, Balázs Béla három, Emőd Tamás egy alkalommal kapott teret a lapban. Mindez adekvát példa lehet az „áttörésre” majd a konszolidációra, a modernnek fokozatos elfogadására is a korabeli irodalmi mezőn.

²⁸ A Singer és Wolfner ezenkívül gyereklapot (*Az Én Újságom*) és hölgyeknek szóló lapot (*Magyar Lányok*) is kiadott, természetesen számos könyvsorozata és nagyszerű, éves *Almanachja* mellett.

²⁹ Ady több magyarzóködi levelet kényszerül írni barátainak. Csak az első másfél héten belül több mint egy tucat levelet váltott, a legtöbbet Hatvanyval, aki a *Nyugat* és *A Holnap* által is osztott álláspontra jutott: „Czikked tehát köztünk elfeledhető, de nem excusálható” [kiemelés az eredetiben] (vö. HATVANY [1908] 2001: 101).

³⁰ Fenyő Miksának írta ekkor: „Ifjú, tehetségtelen, taknyos senkikre írtam azt a rossz cikket. Szégyellem, hogy védekezniem kell, de megérdemlem, és megérdemljük. [...] Kérem: én láttam – s ez komoly – hogy az én élhetetlenségem árán ötven ügyes senki törekszik a valamiért. Fáj, rossz helyen írtam le, de stílszerű volt” (vö. ADY [1908] 2001a: 104).

³¹ Többek között ezt írta: „A Holnap csak használt Ady Endrének, csak még hangosabbá tette hírét, viszont csak ártott a többi hatnak, mert a lelkiismeretlen kritikusok mind adyzmus-sal vádolták őket. Sebaj. De ezek után Ady pellengérré állítja e becsületes, lelkes, magyar mozgalmat. Erre azt felelem, hogy Ady Endre nagy poéta, de a »Holnap« meglesz nélküle is, sőt így az adyzmus vádja is szépen elcsitulhat” (JUHÁSZ 1908b: 20).

³² Juhász utóbb csak annyit jegyzett meg az esetről, hogy az, „a magányos oroszán elbődülése volt”. Hozzá hasonlóan a mesterét egykor versben megátkozó Emőd Tamás is gyorsan el kívánta feledni a botlást, s később – nyilván Ady emlékére tekintettel is – azt is csak legendának minősítette, hogy a *Jávorka nótája* című verse, melyben elátkozta a cserbenhagyó mestert, tulajdonképpen Ady ellen, s ekkor születte meg.

³³ Verseit a nagyváradi katolikus *Tiszántúl* publicistája például az „antipoézis szörnyzülöttjei”-ként mutatta be (vö. [–r] KRÜGER 1908: 2).

³⁴ Csokonai-Ilés Sándor kifejezésével e „pályatársi látens elkülönülés” egyúttal önmaga helyének kijelölését is jelentette a nagyvilág előtt.

³⁵ Más kérdés, hogy e második antológiát (*A Holnap új versei*) óriási anyagi fiasók kísérte, ami után a Deutsch cég vezetője, Kemény Miksa Kollányi Boldizsárnak, a második antológia szerkesztőjének írott levelében így vonta le a tanulságot: „A kár mindenestre megvan és azon tapasztalatom is, hogy magyar szépirodalmi könyvet kiadni lehetetlen” (vö. KOVALOVSKY 1990: 201–203).

³⁶ „Minket, ártatlan és kevély poétákat ügyes kalmárok szeretnének kijátszani, de mi, Párizsban, Szegeden és Nagyváradon, mindig valahogy összetartunk [...] és csak egy a vágyunk,

minél szebb magyar, új verseket írni. Akár Ady írja, akár Dutka írja, akár én írom, mi megértjük, megbecsüljük, honoráljuk egymást. Hogy mit szól hozzánk a tanári kar, a Newyork-kávész és a kálomista eklézsia, nekünk nagyon mindegy, mi várunk, mi a magyar és egyéb jövődőt a magunkénak érezzük, egészen biztosan” (vö. JUHÁSZ 1908a: 4).

³⁷ A levél autográf eredetijét a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

³⁸ „A Holnap nem akar éretlen falusi, vidékieskedő forradalom lenni, amolyan irodalmi Barbizon; nem akar vidéki tüntetés lenni a fővárosi irodalom ellen” (vö. ADY 1908a: 6).

³⁹ Babits végül Fogarásról 1912-ben, Emőd Nagyváradról 1914-ben, Dutka 1918-ban került Budapestre.

⁴⁰ Juhász Gyula ekkor írta Babitsnak: „A Holnap címen december közepén revü indul meg Nagyváradon, én szerkesztem, légy szíves küldj már az első számba verset, prózát.” A havi rendszerességgel megjelentetni tervezett irodalmi folyóirat főszerkesztője Juhász Gyula és Marton Manó lettek volna, nyilván minden *A Holnap*ban szereplő poétára számítva, Adyt pedig főmunkatársi szerepben tüntették volna fel (vö. JUHÁSZ [1908] 1981: 200).

⁴¹ A *Nyugat* szerkesztősége nevében ugyanekkor Ignó Juhásznak írott levélben elhatárolódott Keménytől, miközben a kritikai vélemény szabadságát hangsúlyozta.

⁴² Vö. *Közös úton* 1909. [Andor Gyula, Berde Mária, Harsányi Zsolt, Indig Ottó, Ligeti Ernő, Németh Andor, N. Pap Dezső versei]. Fabritius Erik és Tsa, Kolozsvár; illetve *Heten vagyunk* 1909. [Bán Jenő, Faragó József, Kaffka Margit, Miskolczi Simon János, Péry Ilona, Reichard Piroska és Sassy Csaba] Szelényi és Tsa könyvnyomdája, Miskolc.

⁴³ A szöveget a fővárosban a *Független Magyarország* is leköszölte 1909. november 21-én. Manojlović ifjúkori életéről I. NÉMETH 2012.